

УДК 349

DOI: <https://doi.org/10.31359/1993-0941-2024-47-193>

А. М. Мерник, д.ю.н., доцент, Провідний науковий співробітник Сектору теоретико-методологічних проблем організації державної влади НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України, доцент кафедри теорії права Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого
ORCID ID:0000-0002-9762-3057

Г. А. Міщеряков, аспірант НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України
ORCID ID:0009-0005-5036-3074

ПРАВО НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

***Анотація:** Стаття розкриває зміст, основні принципи та положення права людини на охорону здоров'я в системі соціальних прав. Здійснюється аналіз змісту поняття «здоров'я», «права на охорону здоров'я». Розкривається зміст принципів реалізації права на охорону здоров'я. Демонструється залежність реалізації права на охорону здоров'я від інших соціальних прав людини, а також розкривається взаємозалежність реалізації інших соціальних прав людини від права на охорону здоров'я.*

***Ключові слова:** право на охорону здоров'я, охорона здоров'я, медична допомога.*

Актуальність. Право на охорону здоров'я є одним з найважливіших фундаментальних прав людини, закріплених в конституціях більшості країн світу. Само по собі здоров'я є найбільшою цінністю людини наряду з життям. Право на здоров'я тісно пов'язане та залежить від реалізації інших прав людини, які закріплені в Загальній декларації прав людини [5] та Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права [6], включно з правом на харчування, житло, працю, освіту, людську гідність, життя, недискримінацію, рівність, заборону на тортури, недоторканність приватного життя, доступ до інформації та свободу асоціацій, зібрань і пересування. Ці та інші права і свободи є невід'ємними компонентами права на здоров'я. В той же час реалізація цих та низки інших прав, таких як, наприклад, право на працю та право на освіту, залежить від реалізації права на охорону здоров'я. Відсутність гідної реалізації права на охорону здоров'я може унеможливити реалізацію інших прав та свобод. Саме тому порівняння та дослідження права на охорону здоров'я у контексті інших соціальних прав людини є актуальним та дуже важливим.

Мета. Основною метою статті є розкриття змісту та аналіз місця права на охорону здоров'я в системі соціальних прав людини.

Аналіз літератури. Під час написання статті було проведено аналіз наукових праць таких авторів: О. М. Шамич [10, с. 75], М. О. Стефанчук [9, с. 144], І. С Пирога [7, с. 602], Д. М. Белов [7, с. 602].

М. О. Стефанчук у своїй статті «Зміст права людини на охорону здоров'я» [9, с. 145] аналізує зміст права на охорону здоров'я та порівнює поняття «право на здоров'я» та «право на охорону здоров'я». Під час дослідження науковець робить висновки, що «право на охорону здоров'я» є більш ширшим поняттям ніж «право на здоров'я». Право на здоров'я це природне право людини, право користуватися всім необхідним для підтримки найвищого рівня фізичного, психічного та соціального здоров'я. Право на охорону здоров'я, на відміну від права на здоров'я, це обов'язок держави надавати все необхідне для підтримання найбільш досяжного рівня здоров'я.

О. М. Шамич у науковій праці «Поняття та структура природного права на охорону здоров'я» [10, с. 75] розкриває структуру права на охорону здоров'я та дає визначення поняттям «здоров'я», «право на охорону здоров'я» та «охорона здоров'я». У своїй статті науковець визначає право на охорону здоров'я, як можливість людини використовувати усі соціальні, насамперед державні, засоби, спрямовані на збереження, зміцнення, розвиток та, у випадку порушення, відновлення максимально досяжного рівня фізичного та психічного стану її організму.

І. С. Пирога та Д. М. Белов у своїй статті «Інституціоналізація прав людини на охорону здоров'я» [7, с. 603] досліджують міжнародно-правові документи, в яких закріплене право на здоров'я та механізми його реалізації. Автори дійшли до висновку, що в міжнародно-правових документах, важливих для державного законодавства не міститься чіткого визначення права на охорону здоров'я.

Виклад основного матеріалу. Для розуміння права на охорону здоров'я важливо прослідкувати процес його становлення та розвитку, як окремо, так і у системі соціальних прав. Розкриваючи передумови виникнення соціальних прав людини взагалі та права на охорону здоров'я зокрема, слід зазначити, що право на охорону здоров'я за концепцією Карела Весака про «три покоління прав людини» [3, с. 29] (в умовах сучасності сформовано четверте покоління прав людини [2, с. 175]), як і інші соціальні та економічні права людини, відносять до другого покоління прав людини. Друге покоління прав людини з'явилося наприкінці ХІХ – початку ХХ століть. Передумовами для його утворення став бурхливий розвиток промисловості та індустріалізація. Це період боротьби робітничих класів усього світу за покращення свого соціально-економічного стану. Результатом цієї боротьби став запит суспільства до суспільної рівності та вимога до держав про забезпечення цієї рівності на державному та міжнародному рівнях. Під сильним тиском соціалістичних рухів проголошуються права на збори, права на створення профспілок та інші права щодо захисту праці. Також великим поштовхом для розвитку цих прав стала Перша та Друга світові війни. Станом на зараз

ці права закріплені у конституціях більшості світових держав. На міжнародному рівні вони закріплені у Загальній декларації прав людини [5] та у Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права [6].

Особливе положення в системі соціальних прав займає право на охорону здоров'я. Воно має риси прав першого та другого покоління одночасно [11, с. 57]. Наприклад, право на життя в деяких обставинах може напряму залежати від реалізації права на охорону здоров'я. Адже не надання медичної допомоги може привести до втрати або значного зниження якості життя. Також неналежна реалізація прав на охорону здоров'я для людей з обмеженими можливостями може привести до неналежної для них реалізації особистих прав на свободу пересування та прав на поважання честі та гідності. Але в більшості міжнародних правових документах право на охорону здоров'я розглядається більше як соціальне, а не особисте право людини. Права другого покоління набагато більш відносні аніж безпечеліційні права першого. Так, наприклад, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, прийнятий ООН 16 грудня 1966 року [6], який є основним міжнародно-правовим документом, що регулює соціальні права, у пункті 1 статті 2 наголошує, що держава зобов'язується прийняти у максимальних наявних межах заходи щодо забезпечення поступової реалізації визнаних в цьому пакті прав. Тобто міжнародне законодавство не накладає чітких та суворих обмежень та не пропонує чіткий шлях щодо реалізації цих прав. Їх законодавчу та практичну реалізацію забезпечують окремі держави на свій розсуд та у межах своїх можливостей. В той же час при реалізації права на охорону здоров'я держави повинні дотримуватись таких принципів:

- **доступність.** Цей принцип передбачає недискримінаційність, тобто доступність всій наявних благ для всіх без виключення. Фізичну доступність, тобто можливість доступу до медичної допомоги та товарів медичного призначення незалежно від території проживання чи фізичних особливостей людини. Економічну доступність, що, як правило, передбачає державне регулювання цін на медичні послуги та товари медичного призначення. Інформаційну доступність, тобто можливість вільно-

го доступу до інформації, щодо медичної допомоги, її вільної передачі та обробки;

- **наявність.** Передбачає впровадження в достатній кількості закладів охорони здоров'я, закладів розподілення медичних товарів та послуг, медичних науково-дослідних та освітніх закладів. Їх повне чи часткове фінансування;

- **прийнятність.** Дотримання медичними закладами принципів етики та деонтології з урахуванням культурних, фізичних, вікових та інших особливостей людини;

- **якість.** Дотримання медичними закладами високих стандартів медичної допомоги, основаних на світових наукових досягненнях та принципах доказової медицини [4, с.7; 1, с. 4–5].

Також Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права [6] у частині 2 статті 12 визначає певні заходи щодо забезпечення реалізації права на охорону здоров'я. По-перше, це забезпечення зменшення мертвонароджуваності та дитячої смертності, здорового дитинства. Ця міра потребує створення спеціалізованих закладів охорони здоров'я для надання медичних послуг матері та дитині на етапах вагітності, народження, неонатального періоду, дитячого та підліткового віку. По-друге, це покращення стану зовнішнього середовища та гігієни труда. Це потребує від держави створення законодавства з охорони навколишнього середовища, регулювання у сфері екології. Також створення норм та правил гігієни труда, контроль за виконанням цих заходів на робочих місцях. По-третє, це профілактика та лікування епідемічних, ендемічних та інших захворювань. Це потребує від держави розробки та втілення цілої низки заходів, таких, як створення наукових центрів та закладів по вивченню захворювань та протидії, втілення та розробка заходів з протидії епідеміям, створення умов для міжнародного вільного доступу та обміну інформацією про хвороби, їх попередження та протидію. По-четверте, необхідним є створення умов для забезпечення всім медичної допомоги та уходу у разі хвороби. Мова йде про забезпечення всіх осіб медичною допомогою з дотриманням принципів, які розкриті вище у статті.

Аналізуючи міжнародні правові документи та праці науковців можна прийти до висновку, що немає чіткого та всебічного

визначення права на охорону здоров'я. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права [6] визначає його лише як право на «найвищий досяжний рівень фізичного та психічного здоров'я». Загальна декларація прав людини [5] згадує це право лише у загальному контексті, зазначаючи, що кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї. Вочевидь, що таке фундаментальне та важливе для людства право мало би мати набагато більш чітке визначення.

Частина відповіді на це питання пролягає у більш філософській площині, тому що для визначення права треба розуміти визначення самого поняття «здоров'я». Статут Всесвітньої організації охорони здоров'я [8] визначає його, як стан повного фізичного, душевного та соціального благополуччя, а не лише як відсутність захворювань та фізичних дефектів.

З цього визначення можна зробити висновок, що право на охорону здоров'я не може існувати окремо від інших соціальних прав, а його реалізація повинна включати реалізацію інших прав, таких як право на: житло, соціальний захист, працю та її вільний вибір, відпочинок, матеріальне забезпечення в старості, в разі хвороби, повної або часткової втрати працездатності, втрати годувальника тощо, достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї (харчування, одяг, житло), страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів.

Саме тому реалізація права на охорону здоров'я потребує від держави не лише належної організації медичної допомоги, а повної та всебічної реалізації всіх інших соціальних прав та підтримання соціально-економічного стану всіх її громадян на достатньому рівні.

Висновки. Виходячи з вищенаведеного можна зробити наступні висновки:

- реалізація права на охорону здоров'я це обов'язок держави по забезпеченню всіх необхідних заходів, включно з організацією медичної допомоги, соціальної підтримки, засобів профілактики тощо, а також створення такого правового, соціально-еко-

номічного та культурного середовища, що має забезпечити людині максимально досяжний рівень фізичного, соціального та психічного благополуччя;

- право на охорону здоров'я має велику кількість залежних від нього прав. Відсутність або неналежна реалізація права на охорону здоров'я може призвести до неможливості реалізації багатьох інших прав;

- реалізація права на охорону здоров'я потребує від держави не лише належної організації медичної допомоги, тобто вчинення дій по запобіганню та лікуванню захворювань, але й реалізації цілої низки інших соціальних прав;

- зміст права на охорону здоров'я в міжнародному та національному законодавстві потребує розширення та доповнення за рахунок категорій спрямованих не лише тільки на фізичне благополуччя людини, але й на підтримання гідного соціально-економічного та правового середовища;

- право на охорону здоров'я потребує більш чіткого та конкретного визначення на державному та міжнародному рівні.

Список використаних джерел :

1. CESCR General Comment No. 14: The Right to the Highest Attainable Standard of Health (Art. 12). URL: <https://www.refworld.org/legal/general/cescr/2000/en/36991>
2. Nyliaka O., Mernyk A., Yaroshenko O. at alls. The right to euthanasia how the fourth generation human right. *Georgian Medical News*. 2020. № 11. pp. 175–180.
3. Karel Vasak. A 30-year struggle; the sustained efforts to give force of law to the Universal Declaration of Human Rights. *The UNESCO Courier*: a window open on the world. 1977. P. 29. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000074816>
4. Office of the High Commissioner for Human Rights. Factsheet No. 31: The Right to Health. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/Factsheet31.pdf>
5. Загальна декларація прав людини. Документ № 995_015, поточна редакція – Прийняття від 10.12.1948 р. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
6. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права . Документ № 995_042 від 19.10.1973 р. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text

7. Пирога І. С., Белов Д. М. Інституціоналізація прав людини на охорону здоров'я у міжнародно-правовому просторі. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. Вип. 1. С. 602–606.
8. Статут (Конституція) Всесвітньої організації охорони здоров'я. Всесвітня організація охорони здоров'я. Редакція 22.07.1946 р. URL: https://zakon.cc/law/document/read/995_599
9. Стефанчук М. О. Зміст права на охорону здоров'я. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2024. Вип. 1. С. 144–148.
10. Шамич О. М. Поняття та структура природного права людини на охорону здоров'я. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. № 11(13). 2014. С. 75.
11. Швець Ю. Ю. Зasadничі положення права особи на охорону здоров'я в конституції України: порівняльне дослідження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Серія ПРАВО. Випуск 54. С. 56–59.

REFERENCES :

1. CESCR General Comment No. 14: The Right to the Highest Attainable Standard of Health (Art. 12). URL: <https://www.refworld.org/legal/general/cescr/2000/en/36991> (data zvernennia: 24.04.2024).
2. Hyliaka O., Mernyk A., Yaroshenko O. at alls. (2020). The right to euthanasia how the fourth generation human right. *Georgian Medical News*. № 11.
3. Karel Vasak. (1977). A 30-year struggle; the sustained efforts to give force of law to the Universal Declaration of Human Rights. The UNESCO Courier: a window open on the world. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000074816>
4. Office of the High Commissioner for Human Rights. Factsheet No. 31: The Right to Health. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/Factsheet31.pdf>
5. Zahalna deklaratsiia prav liudyny. Dokument № 995_015, potochna redaktsiia – Pryiniattia vid 10.12.1948 r. *Ofitsyniy portal Verkhovnoi Rady Ukrainy*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
6. Mizhnarodnyi pakt pro ekonomichni, sotsialni i kulturni prava . Dokument № 995_042 vid 19.10.1973 r. *Ofitsyniy portal Verkhovnoi Rady Ukrainy*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text
7. Pyroha I. S., Bielov D. M. (2023). Instytutsionalizatsiia prav liudyny na okhoronu zdorovia u mizhnarodno-pravovomu prostori. *Elektronne naukove vydannia «Analitychno-porivnialne pravoznavstvo»*. Issue. 1.
8. Statut (Konstytutsiia) Vsesvitnoi orhanizatsiï okhorony zdorovia. Vsesvitnia orhanizatsiia okhorony zdorovia. Redaktsiia 22.07.1946 r. URL: https://zakon.cc/law/document/read/995_599

9. Stefanchuk M. O. (2024). Zmist prava na okhoronu zdorovia. *Elektronne naukove vydannia «Analitychno-porivnialne pravoznavstvo»*. Issue. 1.
10. Shamyh O. M. (2014). Poniattia ta struktura pryrodnoho prava liudyny na okhoronu zdorovia. *Aktualni problemy navchannia ta vykhovannia liudei z osoblyvymy potrebamy*. № 11(13).
11. Shvets Yu. Yu. (2019). Zasadnychi polozhennia prava osoby na okhoronu zdorovia v konstytutsii Ukrainy: porivnialne doslidzhennia. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Serii PRAVO. Issue 54.

M. Mernuk, G. A. Mishcheriakov

The Right to Health Care in the System of Social Human Rights

Abstract. *The article reveals the content, basic principles, and provisions of the human right to health care in the system of social rights. It also analyzes the content of the concept of «health».*

The article analyzes the content of the right to health care as it is understood by scholars and as it is provided in the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights and the Universal Declaration of Human Rights. The completeness of the definition of the right to health is also analyzed.

The authors analyze the principles of realization of the right to health care and the content of each of them, namely the principles of accessibility, availability, acceptability, and quality. It was emphasized that the principle of accessibility implies non-discrimination, i.e. accessibility of all available goods for everyone without exception (physical accessibility, economic and informational accessibility). The principle of availability provides for the introduction of a sufficient number of health care facilities, the distribution of medical goods and services, medical research and educational institutions. The principle of admissibility provides for compliance by medical institutions with the principles of ethics and deontology, taking into account the cultural, physical, age and other characteristics of a person. The principle of quality involves compliance by medical institutions with high standards of medical care, based on world scientific achievements and principles of evidence-based medicine.

The authors analyze the dependence of the realization of the right to health care on other social human rights, namely the right to housing, the right to social protection, the right to work and to choose one's job freely, the right to rest, material security in old age, in case of illness, total or partial disability, loss of the breadwinner, etc., the right to an adequate standard of living for oneself and one's

family (food, clothing, housing), the right to strike to protect one's economic and social interests. As well as the dependence of the realization of other rights on the realization of the right to health care. For example, the right to life in some circumstances may directly depend on the realization of the right to health care. After all, not providing medical care can lead to loss or a significant reduction in the quality of life. Also, improper implementation of rights to health care for people with disabilities may lead to improper implementation of their personal rights to freedom of movement and rights to respect for honor and dignity.

The article concludes that the absence or improper realization of the right to health care may lead to the impossibility of realizing many other rights. Also, the realization of the right to health care requires the State not only to properly organize medical care, i.e. to take actions to prevent and treat diseases, but also to realize a number of other social rights.

The authors establish that the content of the right to health care in international and national legislation needs to be expanded and supplemented by categories aimed not only at the physical well-being of a person but also at maintaining a decent socio-economic and legal environment.

Key words: *right to health care, health care, medical care.*